

Єремєєва В.М. Індивідуалізація як перспективний спосіб створення технологічних систем професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя // Професійна педагогічна освіта: системні дослідження : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. – С. 210-230.

ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ СПОСІБ СТВОРЕННЯ ТЕХНОЛОГІЧНИХ СИСТЕМ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Перетворення, що відбуваються в суспільстві зумовили появу нової парадигми освіти, метою якої є створення соціально-педагогічних умов, які б забезпечували виховання гуманної, всебічно розвиненої особистості, здатної до адаптації у соціокультурному оточенні, сутністю – пріоритетність у навчально-виховному процесі особистості, спрямування на її всезагальний розвиток. Проте система професійно-педагогічної підготовки у вищому навчальному закладі побудована в основному на традиційних технологіях навчання, що не сприяє підвищенню її ефективності та обмежує можливість повною мірою здійснювати індивідуальний підхід.

Розвиток та модернізація освіти у вищих навчальних закладах потребують проведення широкого кола наукових досліджень, пов'язаних із упровадженням у навчальний процес новітніх технологій та сучасних підходів. Це визначає особливі вимоги до проблеми професійної підготовки вчителя у вищих закладах освіти, як на основі розширення можливостей вже відомих, традиційних підходів, принципів, форм і методів роботи, так і шляхом розроблення нових навчальних технологій.

Відтак, необхідність реформування системи підготовки майбутнього вчителя передбачає, перш за все, вивчення закономірностей формування особистості педагога, становлення його професіоналізму та окреслення способів створення технологізованих систем навчання.

Проблема професійної підготовки вчителя знайшла своє відображення в історії педагогічної думки (А. Дістервег,

К. Ушинський, А. Макаренко та ін.) та набуває особливої актуальності і розробляється у багатьох напрямках на сучасному етапі розвитку освіти. Питання становлення професійної майстерності майбутнього вчителя вивчали Є. Барбіна, І. Зязюн, Г. Гринченко та ін.; розроблення змісту, форм і методів формування педагогічних умінь і навичок – С. Гончаренко, О. Дубасенюк, Н. Кузьміна, Н. Ничкало та ін.; вдосконалення окремих видів індивідуальної діяльності вчителя – Б. Кобзар, Д. Мазоха Є. Рабунський та ін.

Різноманітні аспекти реалізації індивідуального підходу у навчанні та вихованні були предметом особливої уваги зарубіжних та вітчизняних науковців (Ф. Дістервег, В. Галузинський, Я.Коменський та ін.). Підготовку студентів до різних видів професійної діяльності, у тому числі, до індивідуалізації навчання досліджували В. Володько, О. Пехота, І. Унт та ін.; способи ндивідуалізації навчально-виховного процесу у вищій школі – А. Алексюк, М. Євтух, В. Лозова та ін.

Теоретичні і практичні аспекти педагогічних технологій навчально-виховного процесу у вищій школі розглядались у дисертаційних дослідженнях І. Богданової, Р. Гришкової, Т. Тихонової та інших.

Основні положення системного підходу, що відіграє важливу роль у розвитку науки, техніки, філософії та набуває значного поширення у сучасних наукових розробках, представлено у наукових працях У. Блауберга, В. Кузьміна, І. Фролова, Е. Юдіна та ін.

Отже, розуміння динаміки педагогічної спрямованості професійної діяльності вчителя та тенденцій його творчого розвитку має суттєве значення для розв'язання фундаментальних педагогічних проблем, у тому числі індивідуалізації та технологізації навчальної діяльності, оскільки саме у професії вчителя найбільше проявляється єдність і взаємодія законів природи і людства. Відтак, проблеми підвищення ефективності системи професійно-педагогічної підготовки у вищих навчальних закладах на засадах індивідуалізації як перспективного напрямку активізації творчого потенціалу майбутніх учителів постає метою дослідження.

Аналіз існуючої системи підготовки у вищому педагогічному закладі наголошує на необхідності переходу від традиційного інформаційно-пояснювального підходу до діяльнісно-розвивальних технологій навчання, оскільки важливими постають не тільки

отримані знання, але й способи засвоєння та перетворення навчальної інформації, розвиток пізнавальних сил і творчого потенціалу студентів, створення умов для максимального наближення змісту навчання до майбутньої професійної діяльності.

Таким чином, удосконалення якості підготовки сучасного вчителя знаходиться у прямій залежності від модернізації освіти, впровадження у практику вищої школи інноваційних педагогічних технологій як спеціально створених, адекватних до потреб та можливостей особистості й суспільства процесів активного засвоєння теоретичних знань і практичних умінь у ході організаційно впорядкованої пізнавальної діяльності, що спрямована на гарантоване досягнення запланованого результату.

Головною умовою індивідуалізації технологічної підготовки майбутніх учителів, на нашу думку, є те, що мета досягається шляхом вирішення двох основних завдань: озброєння студентів системою спеціальних знань, умінь, навичок та формуванням готовності до цього виду діяльності. Ці завдання не можуть бути реалізовані незалежно одне від одного, оскільки перетворення знань у педагогічні вміння й навички відбувається на основі їх перебудови у структурну систему, а також перенос її в практичні сфери застосування.

Отже, розв'язання завдань удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів передбачає перебудову – індивідуалізацію та технологізацію – всієї системи навчально-виховної роботи у вищому педагогічному закладі, основними методологічними принципами якої ми вважаємо діяльнісний, системний та особистісно орієнтований підходи до засвоєння теорії і вироблення практичних умінь та навичок.

Індивідуалізацію розглядаємо як один з видів професійно-педагогічної діяльності, тому особливого значення у ході її дослідження набуває застосування основних положень *системного підходу* як способу пізнання фактів, явищ, процесів, згідно з якими людина розглядається як динамічна система, що постійно розвивається, змінюється, набуває нових особистісних та індивідуальних якостей, яка забезпечує широкі можливості соціальної та професійної адаптації¹.

Під *системністю* у педагогіці розуміють необхідність упровадження у практику діяльності закладів вищої освіти системи

¹ Философский словарь / под ред. М. М. Розенталя. – М., 1972. – 406 с. – С. 395.

професійної підготовки з визначенням її мети, завдань, засобів, умов ефективності функціонування та діагностики результативності, що забезпечує суттєве підвищення рівнів сформованості усіх параметрів².

Системний підхід до дослідження та побудови індивідуалізованих технологій, на наш погляд, дозволяє дотримуватись єдиної логіки не лише у процесі виділення та аналізу основних категорій, але й змісту всієї підготовки майбутнього вчителя, охоплюючи при цьому всі основні етапи навчального процесу – від постановки цілей, конструювання змісту та способів роботи до перевірки їх ефективності.

Отже, системний підхід лежить в основі дослідження будь-якого явища і потребує його різностороннього розгляду:

- як певної самостійної одиниці, що має свої специфічні закономірності (виділення параметрів та способів їх організації);
- як певної частини своєї видо-родової макроструктури, що підпорядкована її закономірностям (системи);
- як прояву зовнішніх взаємодій спільно з умовами його існування (людина в контексті її життєдіяльності)³.

Для аналізу професійної педагогічної діяльності, зокрема індивідуалізації та технологізації навчання, важливого значення набувають розгляд сутності зазначених понять стосовно організації навчального процесу. У сучасній педагогічній науці існують різні підходи до тлумачення поняття "педагогічна технологія", наведемо найбільш типові. Педагогічну технологія розглядають:

- як сукупність і порядок функціонування усіх особистісних, інструментальних та методологічних засобів, тобто певну *алгоритмізацію* спільної навчально-виховної діяльності (М. Богданова, О. Кіяшко, М. Кларін, І. Лернер, Б. Лихачев, В. Шепель);
- як упровадження в педагогіку системного способу мислення, проекту певної моделі педагогічної *системи* реалізованої на практиці (В. Безпалько, С. Гончаренко, В. Монахов, Т. Самойленко, С. Сисоєва, Д. Чернілевський);

² Лозниця В. С. Психологія і педагогіка: основні положення / В. С. Лозниця . – К., 1999. – 304 с. – С. 6.

³ Талызина Н. Ф. Управление процессом усвоения знаний / Н. Ф. Талызина. – М., 1975. – 343 с. – С. 79.

- як спеціально організований *процес*, котрий передбачає визначення найбільш раціональних засобів реалізації поставлених цілей (І. Волков, С. Гунько, М. Касьяненко, Г. Селевко, Н. Тализіна);
- як процес *модернізації* дидактичної системи на основі вивчення і дослідної перевірки елементів, що її утворюють (Ф. Янушкевич). У цьому випадку мова йде про оптимізацію навчального процесу, тим самим поняття "технологічність" розглядається як синонім поняття "ефективність" (М. Кларк, Ф. Персиваль, К. Чедуїк).

Відтак, *педагогічна технологія* – це цілісна система, яка має охоплювати всі сторони та етапи навчально-виховного процесу, а також передбачати комплексне врахування і цілеспрямований розвиток компонентів кожної з підструктур психологічної структури індивідуальності учня, що здійснюють значний вплив на якість оволодіння освітою.

Сутністю технологічного підходу більшість дослідників вважають визначення раціональних способів досягнення мети (Н. Тализіна), модернізацію, оптимізацію і інтеграцію навчального процесу (Ф. Янушкевич), особистісно орієнтовану спрямованість (Н. Борисов).

Специфікою педагогічної технології є конструювання і здійснення в її межах навчального процесу із точно заданими цілями, досягнення яких має піддаватися чіткому опису і визначенню. Гарантоване досягнення поставлених цілей відбувається за рахунок оперативного зворотного зв'язку і корекції, що пронизує весь процес навчання⁴.

Реалізація технологічного підходу спрямована, у першу чергу, на досягнення конкретної мети, яка має бути діагностичною, на відміну від існуючих декларативних. Створення на основі конкретних діагностичних цілей чіткої системи організації та здійснення процесу навчання, дозволяє відзначити його технологічний характер та безпосереднє наближення до параметрів педагогічної технології.

Основою технологічного підходу, на думку П. Підкасистого, є системний підхід який охоплює всі основні аспекти розробки

⁴ Скаткин М. Н. Совершенствование процесса обучения / М. Н. Скаткин. – М., 1971. – 205 с. – С. 27-39.

процесу навчання: від постановки цілі, конструювання навчального процесу до перевірки його ефективності⁵.

Індивідуальний підхід як принцип реалізується тією чи іншою мірою у всіх існуючих технологіях, тому індивідуалізацію навчання можна вважати проникаючою технологією, тобто особливою організацією навчального процесу, що має ознаки технологізованості, а індивідуальний підхід, індивідуальні та індивідуалізовані форми пріоритетними.

Поняття "індивідуалізація", яке стало з'являтися у вітчизняній педагогічній літературі у 60-і роки ХХ століття, на відміну від "індивідуального підходу" та "індивідуальної роботи", більшістю дослідників пов'язується тільки з навчальним процесом, проте тлумачиться також неоднозначно. А саме, як:

- принцип навчання (С. Баранов, М. Скаткін, Н. Тализіна та ін.);
- підсистема навчально-виховного процесу (В. Галузинський, М. Євтух, Г. Селевко І. Унт, та ін.);
- розвиток індивідуально-типових особливостей в оптимально організованому навчально-виховному процесі (С. Абрамова, Т. Власова, Т. Логвіна-Бик та ін.);
- *особлива форма* навчального процесу, яка на відміну від індивідуальної враховує особливості кожного учня у всіх формах та методах, тобто є своєрідною самостійною роботою на різному рівні складності (Л. Болотіна, М. Данілов, та ін.);
- *особлива організація* навчального процесу, яка відповідає меті діяльності та реальним пізнавальним можливостям учнів (Ю. Бабанський, О. Бударний, С. Гончаренко, Є. Рабунський та ін.);
- *особлива організація навчального процесу* (стратегія), що передбачає створення оптимальних умов для виявлення і розвитку здібностей, талантів та інтересів кожного учня, сприяння цілеспрямованому формуванню творчого, інтелектуального, професійного потенціалу суспільства;
- самостійна робота на різному рівні, котра виконується за власними бажаннями та за спеціальними завданнями вчителів (І. Огородніков, М. Фіцула та ін.).

⁵ Підкасистий П. И. Искусство преподавания / Підкасистий П. И., Портнов М. Л. – М., 1998. – 351 с.

Порівнюючи "індивідуальний підхід" і "індивідуалізацію", І. Унт визначає, що у першому випадку мова йде про принцип навчання, а в другому – про його здійснення⁶.

Іноді індивідуалізацію навчання тлумачать також як прийняття до уваги індивідуальних особливостей учителя (підґрунтя для формування індивідуального стилю викладання)⁷.

При цьому формування є провідною, визначальною стороною, оскільки соціально ціннісні індивідуальні особливості не стільки виявляються, скільки формуються у ході педагогічно спрямованої діяльності учнів. Тому воно неможливе без індивідуалізації, яка передбачає не пристосування до індивідуально-типологічних особливостей кожного, а максимальний їх розвиток під впливом спеціально організованого процесу.

Відтак, *індивідуалізацію* можна розглядати як *особливу загальну форму організації навчання*, основою якої є постійне вивчення індивідуальних особливостей учня, його сильних та слабких сторін, та конструювання на цій основі системи індивідуалізованих завдань для кожного.

Але у практичному використанні зазначеної форми навчання йдеться про відносну індивідуалізацію через неможливість знання індивідуальних особливостей кожного окремого учня. У реальному навчальному процесі вона частіше побудована на врахуванні відомих, наближено типових особливостей групи учнів (диференціація) і використовується епізодично.

Переважає більшість науковців (Ю. Бабанський, С. Карпенчук, О. Савченко, І. Унт та ін.) виділяють *природовідповідний, гуманний та особистісний характер* індивідуалізації, підкреслюючи, що формування особистості та індивідуалізація є двома сторонами одного процесу.

Майже всі дослідники підкреслюють *динамічний характер* індивідуалізації, що виражається у варіюванні мети, темпу, форм та методів, повноти та глибини вивчення навчального матеріалу, кількості та складності завдань відповідно до реальних пізнавальних можливостей учнів.

⁶ Унт И. Э. Индивидуализация и дифференциация обучения / И. Э. Унт. – М., 1990. – 196 с. – С. 25.

⁷ Педагогичні технології у неперервній професійній освіті : монографія / С. О.Сисоєва, А. М.Алексюк, П. М.Воловик та ін. / за ред. С. О. Сисоєвої. – К. : Віпол, 2001. – 502 с. – С. 412.

На *перспективний характер* індивідуалізації вказують В. Галузінський, С. Гончаренко, Л. Кондрашова та ін., оскільки така організація навчально-виховного процесу спрямована не тільки на оптимальне засвоєння базових освітніх програм, але, водночас, на зону найближчого розвитку кожного.

Відтак, індивідуалізація стає напрямом удосконалення навчання, своєрідною *стратегією освітнього процесу*, яка охоплює всі його ланки: навчальний процес (вибір форм, методів, прийомів навчання); зміст освіти (створення навчальних планів, програм, навчальної літератури); побудову системи освіти (формування різних типів навчальних закладів, груп, класів).

З точки зору практичного використання найбільший інтерес викликає індивідуалізація як *особлива організація навчального процесу* (система) за якою пізнавальна діяльність для всіх учнів є достатньо складною і привабливою, потребує розумової напруги, а вибір змісту методів, прийомів, темпу навчання враховує індивідуальні розходження, рівень розвитку і здатність до навчання, необхідність якої зумовлена тим, що рівень підготовки і розвиток здібностей до навчання не у всіх однаковий.

У цілому, проведений нами аналіз психолого-педагогічної літератури дає можливість виділити три основні підходи, що характеризують змістове значення поняття "індивідуалізація":

- з *психолого-педагогічної* точки зору – організація навчання, яка заснована на створенні оптимальних умов для виявлення задатків, розвитку здібностей та інтересів кожного учня;
- із *соціальної* – цілеспрямований вплив на формування творчого, інтелектуального, професійного потенціалу суспільства;
- з *дидактичної* – вирішення актуальних проблем школи шляхом створення нової стратегії навчального процесу⁸.

Виділені підходи не протиставляються, а доповнюють один одного, що допомагає більш повно зрозуміти сутність та багатозначність поняття, яке розглядається, оскільки професійна педагогічна діяльність – багатогранний об'єкт дослідження, який відображає існуюче розмаїття прояву специфічних особливостей навчально-виховної діяльності.

На основі наведеного аналізу можна зробити висновок про те,

⁸ Володько В. М. Індивідуалізація та диференціація навчання: понятійно-категорійний аналіз / В. М. Володько // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 4. – С. 9–17.

що індивідуалізація, як особлива організація навчання, має свої *особливості та переваги*:

- тривала та систематична робота, яка припускає часткові, тимчасові зміни найближчих завдань і окремих сторін змісту навчання;
- постійне вивчення учня, його особливостей, сильних та слабких сторін;
- обов'язкове узгодження навчальних цілей та змісту відповідно до рівня підготовки учнів (спрямованість на кожного учня);
- здійснення на всіх ступенях навчання з використанням різноманітних форм, методів, засобів.

Разом із тим, при використанні індивідуалізації як особливої організації навчання можна виділити ряд суттєвих *недоліків та проблем*.

По-перше, в реальній практиці індивідуалізація навчання має відносний характер, оскільки йдеться не про врахування індивідуальних особливостей кожного учня, а про групу схожих учнів.

По-друге, складність розробки типології учнів у навчальній діяльності: виділення типових індивідуальних особливостей, виявлення творчої своєрідності, прогалин у навчанні, встановлення їх причин, умовне віднесення учня до тієї чи іншої групи типології.

По-третє, існує складність у підборі індивідуальних завдань і зіставленні їх з тим чи іншим конкретним учнем⁹.

У реальному навчальному процесі індивідуалізація як особлива організація навчання має епізодичний характер. Тому, на наш погляд, доцільно вдосконалити існуючу підготовку майбутніх учителів до професійної діяльності на основі використання технологічного підходу у розробленні індивідуалізованих систем вивчення дисциплін педагогічного циклу у вищих навчальних закладах освіти.

Педагогічні системи можуть бути розглянуті як цілісні явища за допомогою ряду ознак (за В. Афанасьєвим): інтегративні якості; складові елементи та компоненти; структура; цільові орієнтації та

⁹ Гончаренко С.У. Проблеми індивідуалізації процесу навчання / Гончаренко С. У., Володько В. М. // Педагогіка і психологія. – 1995. – № 1. – С. 14–18.

результати; функціональні характеристики; комунікативні властивості¹⁰.

Процес професійної підготовки вчителя, як кожна органічна система, підпорядкованій дії принципів системності і цілісності, які пояснюють функціонування цього процесу і, водночас, є методологічною передумовою для його проектування з метою подальшого вдосконалення.

Системний підхід до аналізу сутності професійної підготовки учителя визначає необхідність єдності всіх компонентів визначеного процесу, визнання безперервності інтелектуального, творчого й професійного розвитку особистості впродовж усього життя, створює уявлення про майбутню діяльність у вигляді функціонування цілісної педагогічної системи і як процесів, що відбуваються у її підсистемах.

Таким чином, *індивідуалізація як особлива організація* навчального процесу нами розглядається у вигляді певної *системи*, що має чітко визначені цілі, склад, структуру. Останнє обумовлює його технологічну побудову, відповідно до якої здійснюється вибір способів, прийомів, темпу, на основі врахування індивідуальних особливостей та рівня навчальних здібностей тих, хто навчається. До її загальних характеристик також можна віднести: цілісність, структурність, цілеспрямованість, діяльнісний підхід, особистісно-орієнтовану спрямованість, технологізованість¹¹.

Виходячи з цього *педагогічна технологія індивідуалізації навчання* являє собою динамічну систему, яка охоплює усі ланки процесу навчання: мету, зміст, методи, засоби, та має спрямованість на попередження неуспішності при виконанні навчальної програми, формування загально-навчальних умінь та навичок, розвиток пізнавальних інтересів, покращення мотивації навчання, виховання особистісних якостей.

Системний характер педагогічної технології, на думку більшості науковців (В. Безпалько, С. Гунько, М. Кларін, М. Кас'яненко та ін.), полягає у систематичному і послідовному втіленні в практику наперед спроектованого навчально-виховного процесу з урахуванням технічних і людських ресурсів та їх взаємодії, який

¹⁰ Моделирование деятельности специалиста на основе комплексного исследования / под. ред. Е. Э Смирновой. – Л., 1984. – 150 с. – С. 133.

¹¹ Єремєєва В. М. Педагогічна технологія підготовки майбутніх учителів до індивідуалізації навчання учнів / В. М. Єремєєва. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – 242 с. – С. 38-45.

ставити своїм завданням оптимізацію освіти. Системний підхід до розгляду визначених понять дозволяє виділити основні структурні компоненти *індивідуалізації як технологізованої системи навчання*. Розглянемо їх більш детально.

Об'єктом переважна більшість дослідників (Н. Борисова, М. Кларін, П. Самойленко, Д. Чернилевський та ін) називають цілі, зміст, методи, засоби, організаційні форми навчання. *Предмет* педагогічної технології – конструювання системи шкільного навчання і професійної підготовки.

Реалізація технологічного підходу спрямована, у першу чергу, на досягнення конкретної мети, яка має бути діагностичною, на відміну від існуючих декларативних. Створення на основі конкретних діагностичних цілей чіткої системи організації та здійснення процесу навчання, дозволяє відзначити його технологічний характер та безпосереднє наближення до параметрів педагогічної технології¹².

Цілі індивідуалізації процесу навчання можна поділити на основні та допоміжні. До *основних* відносять:

- можливість отримання більш високих загальних та індивідуальних результатів пізнавальної діяльності (М. Данилов, М. Скаткін, С. Баранов);
- забезпечення максимально продуктивною роботою всіх учнів (Є. Рабунський, С. Гончаренко);
- створення умов для поглибленого вивчення окремих галузей науки, мистецтва, (Ю. Бабанський, М. Савін);
- активний вплив на розвиток пізнавальних здібностей, талантів (Т. Ільїна, Г. Костюк),
- подолання наявних недоліків та задоволення індивідуальних схильностей та інтересів (Б. Єсіпов, І. Огородніков).

Допоміжні цілі індивідуалізації включають:

- розвиток інтелекту, психічних процесів і якостей особистості;
- формування індивідуального стилю і вмінь самостійної роботи;
- активізацію навчально-виховного процесу;
- стимулювання навчальної діяльності учнів;

¹² Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. / І. М. Дичківська. – К., 2004. – 352 с. – С. 97.

- створення позитивного емоційного фону навчального процесу тощо.

Перелічені цілі можуть бути досягнуті лише за умови реалізації різноманітних видів індивідуалізації процесу навчання. Рациональність досягнення цілей базується на сукупності психолого-педагогічних установок, які визначають систему способів, принципів і використовуються за умов оптимальності ресурсів та зусиль всіх учасників освітнього процесу.

Досягнення загальної мети індивідуалізованого навчання має ґрунтуватися на певній *системі принципів*.

Визначаючи принципи, доцільно в першу чергу назвати розроблені В. Сухомлинським ще у 1966 році "положення" у сфері розумової праці, які, на наш погляд, можуть розглядатися як система принципів індивідуалізованої організації навчання¹³.

Аналізуючи підручники, навчальні посібники, статті різних авторів можна виділити окремі *принципи індивідуалізації*:

- знання індивідуальних особливостей учнів; урахування своєрідності, інтелектуальних інтересів і здібностей кожного; створення атмосфери творчих пошуків та колективної праці (Б. Єсіпов)¹⁴;

- організація пізнавальної діяльності на уроці на достатньому рівні складності та зацікавленості (М. Данилов, М. Скаткін)¹⁵;

- стимулювання інтересів однієї групи учнів до більш глибокої роботи при обов'язковому доведенні іншої групи до визначеного програмою рівня (Т. Ільїна)¹⁶;

- сприяння досягненню єдності виховання та навчання; розвитку здібностей учнів, урахування їх схильностей та інтересів; специфіки кожного навчального предмету; впровадження на всіх етапах навчання і, головним чином, при засвоєнні нових знань ("Педагогическая энциклопедия")¹⁷;

¹³ Сухомлинський В. О. Сто порад учителю. : вибр. твори в 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – К., 1976. – Т. 2. – С. 419–653. – С. 36.

¹⁴ Єсіпов Б.П. Основы дидактики / Єсіпов Б. П. – М. : Просвещение, 1967. – 472 с. – С. 232.

¹⁵ Данилов М. А. Дидактика / Данилов М. А., Єсіпов Б. П. ; под ред. Б. П. Єсіпова. – М., 1957. – 578 с. – С. 142.

¹⁶ Ильина Т.А. Педагогика / Т. А. Ильина. – М. : Просвещение, 1984. – 235 с.

¹⁷ Педагогическая энциклопедия : в 4 т. – М., 1964. – Т. 2. – 911 с. – С. 210.

- уникання в процесі навчання як "стереотипності", так і "калейдоскопічності" (Є. Рабунський)¹⁸;

- сприяння розвитку пізнавальних здібностей усіх учнів; урахування їх нахилів та інтересів; постійне вивчення індивідуальних особливостей, темпераменту, рис характеру, поглядів, смаків, звичок; уміння діагностувати і знати реальний рівень сформованості особистісних якостей; постійне залучення кожного учня до посильної діяльності; своєчасне виявлення та усунення причин, які заважають досягненню мети; максимальна опора на активність особистості; розвиток самостійності, ініціативи, самодіяльності (І. Підласий)¹⁹.

Найбільш вдалим спробами виділити принципи індивідуалізованого навчання у сучасній педагогічній літературі, на нашу думку, слід вважати системи, розроблені Г. Селевком, С. Гончаренком, І. Підласим.

Індивідуальний підхід як принцип реалізується тією чи іншою мірою у всіх існуючих технологіях, тому індивідуалізацію навчання можна вважати проникаючою технологією, тобто особливою організацією навчального процесу, що має ознаки технологізованості, а індивідуальний підхід, індивідуальні та індивідуалізовані форми є пріоритетними.

Розглядаючи *зміст індивідуалізації як особливої організації навчання*, слід, на наш погляд, звернути головну увагу на особливості окреслення та використання змісту освіти. М. Савін наголошує на важливості наукового відбору матеріалу, виділенні у навчальному матеріалі провідних ідей, чіткому проведенні їх крізь систему курсу²⁰.

Зміст навчального матеріалу, на думку більшості науковців та практичних педагогів, варто будувати за принципом блокового введення теоретичних знань, використовуючи таблиці, схеми. Це дозволяє простежити внутрішні і зовнішні зв'язки понять, що аналізуються. Схеми повинні мати як закінчений, так і незакінчений вигляд, супроводжуватися запитаннями, завданнями, що

¹⁸ Рабунский Е. С. Индивидуальный подход в процессе обучения школьников / Е. С. Рабунский. – М., 1975. – 182 с. – С. 12.

¹⁹ Подласый И. П. Педагогика. Новый курс : уч-к для студ. пед. вузов / И. П. Подласый. – [в 2-х кн.]. – М., 1999. – Кн. 1. – 576 с. – С. 52.

²⁰ Савин Н. В. Методика преподавания педагогики / Н. В. Савин. – М., 1987. – 207 с. – С. 80.

спонукатиме студентів знаходити різноманітні форми таблиць, організувати обговорення численних варіантів їх використання.

Таким чином, виконуючи завдання, студент змушений неодноразово звертатися до текстів різних підручників і навчальних посібників, але ніби з нових позицій, що призводить до мимовільного запам'ятовування. Слід пропонувати також варіанти завдань із низьким або високим рівнем складності, пропонуючи студентам при підготовці до заняття обирати ступінь складності самостійно. Навчальний матеріал і система завдань, організовані в такий спосіб, стимулюватимуть до застосування різноманітних способів виконання завдань. Це дає можливість цілеспрямовано організувати діяльність студентів, індивідуалізувати її, домогтися того, щоб процес формування знань, умінь і навичок протікав технологізовано²¹.

Особистісно-орієнтований характер змісту, як вказують І. Богданова, Н. Борісова, С. Сисоєва, Т. Самойленко, полягає в організації спільної педагогічної діяльності з безумовним забезпеченням комфортних умов для суб'єктів цієї діяльності.

Соціальний – у створенні адекватної до потреб і можливостей особистості і суспільства теоретично обґрунтованої навчально-виховної системи соціалізації особистісного і професійного розвитку.

Діяльнісний – у створенні впорядкованої системи дій і операцій, які забезпечують постановку педагогічних цілей, змістові, інформаційно-предметні і процесуальні аспекти²².

У сучасній психолого-педагогічній літературі *види індивідуалізації* визначаються відповідно до характеру підструктур психологічної структури індивідуальності учня, зважаючи на те, що кожна з них, як підтвердили експерименти, здійснює значний вплив на рівень розвитку особистості, та складається з чотирьох підструктур: спрямованості; соціального досвіду; форм відображення і біологічних властивостей²³.

²¹ Єремєєва В. М. Педагогічна технологія підготовки майбутніх учителів до індивідуалізації навчання учнів / В. М. Єремєєва. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – 242 с. – С. 120-121.

²² Педагогічні технології у неперервній професійній освіті : монографія / С. О. Сисоєва, А. М. Алексюк, П. М. Воловик та ін. / за ред. С. О. Сисоєвої. – К. : Віпол, 2001. – 502 с. – С. 80-94.

²³ Савин Н. В. Методика преподавания педагогики / Н. В. Савин. – М., 1987. – 207 с. – С. 80.

Підструктура спрямованості об'єднує нахили, бажання, інтереси, ідеали, світогляд, переконання та мотиви. Мотиваційний фактор включає різні види мотивації, головними з яких виступають "зовнішня" або широка соціальна мотивація і "внутрішня", зумовлена самою навчальною діяльністю.

Співвідношенні зовнішньої і внутрішньої мотивації впливає на інтерес та успішність, тому врахування відмінностей у мотиваційній сфері студентів і може здійснюватись за допомогою "мотивуючої" індивідуалізації.

Змістом мотивуючої індивідуалізації є, з одного боку, врахування у майбутніх учителів сталої системи мотивів, а з іншого – цілеспрямоване формування у кожного зі студентів нових, складніших видів мотивації, які на даний час у них відсутні. Серед основних прийоми реалізації цього виду індивідуалізації: врахуванням схильностей, бажань, уподобань та сфери інтересів; підбір варіантів завдань, текстів для читання; визначення варіативної послідовності опитування та виконання ними завдань тощо.

Підструктура соціального досвіду охоплює знання, вміння, навички, звички. І. Платонов називає цю підструктуру індивідуальною культурою або підготовленістю (рівнем сформованості знань, умінь і навичок), який може бути підвищений з допомогою регулювання режимів навчання, у зв'язку з чим називається *"регулюючого індивідуалізацією"*²⁴.

Регулююча індивідуалізація спрямована на врахування реального рівня підготовленості майбутніх учителів на кожному з етапів навчального процесу. Вона передбачає, з одного боку, можливість тимчасового спрощення і часткового варіювання завдань для менш підготовлених студентів за умови одержання необхідного кінцевого "продукту" згідно з вимогами програми, а з іншого – розширення та ускладнення програмних вимог для студентів, які підготовлені краще, по-справжньому зацікавлені навчальним предметом.

Основні прийоми цього виду індивідуалізації: зміна цілей, обсягу, ступеня складності та режимів виконання рекомендованих студентам завдань і вправ з урахуванням загального рівня володіння ними знаннями, вміннями та навичками; рівня підготовки до

²⁴ Белухин Д. А. Основы личностно-ориентированной педагогики : курс лекцій / Д. А. Белухин. – М., 1996. – Ч.1. – 242 с. – С. 185.

конкретного заняття та індивідуальних труднощів, що виникають під час роботи; визначення оптимальної міри допомоги студентам з боку викладача. Ефективним засобом реалізації регулюючої індивідуалізації є підручники з завданнями різного рівня складності та індивідуальні завдання.

До *підструктури форм відображення* входять психічні процеси та емоційно-вольові якості особистості, які розвиваються і вдосконалюються в різних видах діяльності. Теоретичні та експериментальні дослідження довели, що для якісного і швидкого оволодіння професійно-педагогічними знаннями та вміннями слід мати гнучке словесно-логічне мислення, добре розвинену уяву, достатній безпосередній обсяг пам'яті і високу емоційну стійкість. В окремих студентів ці процеси та якості слід розвивати цілеспрямовано в процесі вивчення спеціальних. Таку індивідуалізацію називають "розвивальною індивідуалізацією".

Розвивальна індивідуалізація дозволяє, по-перше, забезпечити в навчальному процесі опору на реальний рівень функціонування психічних процесів, а по-друге, реалізувати цілеспрямований розвиток слабо функціонуючих психічних процесів за допомогою спеціально підібраних завдань та вправ. До основних прийомів такої індивідуалізації можна віднести: підбір раціональних режимів виконання вправ з урахуванням рівня функціонування психічних процесів, які значно впливають на якість оволодіння знаннями, вміннями та навичками; зміна обсягу запропонованих студентам вправ, призначених для розвитку психічних процесів і якостей особистості²⁵.

Підструктура біологічних властивостей охоплює психологічні особливості індивіда, що зумовлюють індивідуальний стиль його діяльності: темп роботи, працездатність та особливості володіння способами і прийомами навчальної роботи на основі наявних знань, навичок та вмінь. Однак він виробляється і вдосконалюється, якщо людина активно шукає прийоми та способи, які допомагають їй згідно з її темпераментом досягати кращих результатів. Серед завдань викладача вищого навчального закладу освіти є надання допомоги майбутнім учителям у формуванні індивідуального стилю професійної діяльності.

²⁵ Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук. – [2-ге вид.]. – К., 2007. – 400 с. – С. 258.

Тому цей вид індивідуалізації названо "*формувальною індивідуалізацією*". Така індивідуалізація має сприяти формуванню у студентів індивідуального стилю професійної діяльності з урахуванням індивідуальних особливостей нервової системи студентів та стилю діяльності, який уже склався. Прийомами формувальної індивідуалізації є: розмежування режимів виконання та обсягу завдань для студентів з різним рівнем оволодіння професійно-педагогічними вміннями; формулювання варіативних рекомендацій щодо розвитку індивідуального стилю діяльності; визначення раціональних завдань для студентів різних типів.

Практична реалізація вищезазначених видів індивідуалізації пов'язана з необхідністю вивчення індивідуально-психологічних особливостей студентів. Реалізація чотирьох видів індивідуалізації у комплексі сприяє найповнішому забезпеченню практичних, виховних, загальноосвітніх і розвивальних цілей професійно-педагогічної підготовки студентів, оскільки й індивідуальні особливості людини повинні формуватися комплексно.

Упровадження кожного з видів індивідуалізації в практику школи має свої особливості, проте існують ще й певні специфічні та загальні прийоми і засоби реалізації кожного з них. Аналіз підручників і посібників вказує, що цілісної системи організаційних *форм, методів* індивідуалізації у них не представлено, є лише окремі пропозиції та поради.

Науковці та педагоги (Т. Ільїна, І. Огородніков, І. Унт, Г. Селевко та ін.) пропонують розробку завдань різного ступеня складності з програмового та додаткового матеріалу таким чином, щоб кожен учень міг бути оптимально зайнятим на уроці, використовувати їх на всіх етапах уроку.

Більшість авторів наголошують на тому, що домашнє завдання має бути також індивідуалізованим залежно від ступеня засвоєння навчального матеріалу окремими учнями. І. Унт вважає, що пристосування навчальної роботи до індивідуальних особливостей учнів можливе не тільки за рахунок індивідуалізації завдань, а також завдяки створенню класів і груп на основі врахування цих особливостей²⁶.

Характеризуючи педагогічний інструментарій щодо здійснення індивідуалізації навчання, Є. Рабунський наголошує на необхідності

²⁶ Унт И. Э. Индивидуализация и дифференциация обучения / И. Э. Унт. – М., 1990. – 196 с. – С. 41.

допомоги учням в оволодінні знаннями і раціональними прийомами самостійної пізнавальної діяльності. Науковець закликає до варіювання методів та організаційних форм з урахуванням загального та особливого в особистості кожного учня. Оскільки індивідуальна діяльність є обов'язковим елементом як фронтальної, так і групової роботи в класі, то доцільного поєднувати загальні форми для підвищення якості навчання та розвитку кожного учня²⁷.

І. Огородніков пропонує декілька методів: вивчення додаткової літератури, розв'язання нестандартних задач, спеціальні лабораторні роботи, підготовка доповідей і рефератів, самостійна робота різного рівня складності. Він вбачає сутність та значущість цих методів у залученні учнів до поглибленого вивчення окремих питань та прищепленні навичок дослідницького підходу до праці²⁸. А. Алексюк наводить приклади застосування у процесі індивідуалізації навчання таких методів, як додаткові заняття, індивідуальні консультації, індивідуальні домашні завдання, різні варіанти навчально-пізнавальних завдань²⁹.

Окремі прийоми в роботі з найбільш підготовленими учнями наводить Г. Нойнер: збільшення обсягу завдань, підвищення їх складності, пошук декількох варіантів вирішення навчального завдання, творчі завдання³⁰. Т. Ільїна пропонує використовувати в процесі навчальної роботи взаємонавчання й взаємодопомогу учнів, надання додаткової консультації вчителя, а також наголошує на необхідності навчання їх прийомам пізнавальної діяльності³¹.

Отже, основне завдання – на кожному занятті створити умови для вияву творчої активності студентів. Тому вибір методів має бути спрямований на збагачення уяви, мислення, пам'яті, мовлення, розкриття суб'єктивного досвіду кожного, залучення їх до різноманітних видів діяльності. Така організація роботи передбачає використання як традиційних, так і нетрадиційних методів, які б дозволили сформуванню у майбутніх педагогів готовність до виконання своїх професійних функцій.

Використання *активних методичних прийомів* дає можливість швидко проникнути у сутність складних явищ та процесів, зрозуміти

²⁷ Рабунский Е. С. Индивидуальный подход в процессе обучения школьников / Е. С. Рабунский. – М., 1975. – 182 с. – С. 151.

²⁸ Педагогика / под ред. И. П. Огородникова. – М., 1968. – 284 с. – С. 219.

²⁹ Педагогика / под ред. А. М. Алексюка. – К., 1985. – 275 с. – С. 105.

³⁰ Педагогика / под ред. Г. Нойнера. – М. 1984. – 367 с. – С. 329.

³¹ Ильина Т.А. Педагогика / Т. А. Ильина. – М. : Просвещение, 1984. – 235 с.

та засвоїти теоретичні питання та висновки³². Застосування таких методів вносить у навчальний процес елементи дослідження, пошуку, порівняння різноманітних фактів, явищ, позицій, висновків, допомагає більш чітко визначити власну точку зору.

Представлені підходи до побудови змісту індивідуалізованого навчання можуть бути врахованими при конструюванні авторських технологій.

Результат індивідуалізованого навчання безпосередньо залежить від конкретизації найближчих завдань, чіткої побудови навчального матеріалу, гнучкості обраної методики, рівня освіченості та педагогічної майстерності вчителя, вважає Є. Рабунський. Провідним критерієм ефективності науковець називає темп просування до більш дієвого пізнавального інтересу, до більш високих рівнів успішності та пізнавальної самостійності³³.

У "Педагогической энциклопедии" наголошується, що розподіл учнів класу за рівнем знань та інтелектуального розвитку на групи "сильних", "середніх" та "слабких" для виконання окремих завдань, має сприяти підвищенню цього рівня і знищенню таких груп як стійких утворень – що і є ідеальним кінцевим результатом навчання³⁴.

Якість і обсяг виконаної роботи потрібно оцінювати не з огляду на їх відповідність щодо уявлень викладача про посильність і доступність знання, а з позиції суб'єктивних можливостей кожного студента. Тому рівень знань студента повинен розглядатися не в порівнянні з нормами оцінок або зіставленні з успіхами товаришів, а стосовно попередніх власних досягнень, що сприятиме, на наш погляд, переходу від оцінки до самооцінки, стане показником індивідуального розвитку. Оцінювання результатів діяльності можна здійснювати, використовуючи спеціальні засоби (тести, опитувальники, творчі завдання), що дозволяє не тільки педагогові, але й кожному студентові завжди чітко уявляти, на якій сходинці пізнання вони знаходяться³⁵.

³² Освітні технології : навч.-метод. посіб. / О. М. Пехота, А. К. Кіктенко, О. М. Любарська та ін. – К., 2001. – 256 с. – С. 37.

³³ Рабунский Е. С. Индивидуальный подход в процессе обучения школьников / Е. С. Рабунский. – М., 1975. – 182 с. – С. 15.

³⁴ Педагогическая энциклопедия : в 4 т. – М., 1964. – Т. 2. – 911 с. – С. 202.

³⁵ Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. / І. М. Дичківська. – К., 2004. – 352 с. – С. 130-137.

Отже, результативність підготовки майбутніх учителів залежить багато в чому від того, наскільки ними усвідомлюються різноманітні функції навчальної діяльності у контексті їх фахового становлення та від того, як вони інтегруються на теоретичному рівні й у практичній діяльності, оскільки процес навчання для кожного стає індивідуалізованим, що дозволяє ефективніше вдосконалювати фахові знання, вміння і навички, виходячи з інтересів і спеціальних здібностей студентів.

Таким чином, педагогічну технологію індивідуалізації професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів можна розглядати, як особливу організацію вивчення педагогічних дисциплін, яка має всі ознаки індивідуалізації та технологізації; пробуджує позитивну соціальну мотивацію; сприяє розвитку професійних знань, оволодінню способами використання форм, методів, засобів індивідуальної роботи; готує до індивідуалізації навчання у професійно-педагогічній діяльності.

Така побудова навчального процесу створює резерв навчального часу, надає додаткові можливості переходу від стандартної навчальної програми до індивідуальної самостійної роботи без збільшення навантаження студентів; мотивує набуття необхідного професійного досвіду, вироблення індивідуального стилю пізнавальної діяльності; сприяє посиленню індивідуального підходу в процесі оволодіння професійними знаннями, вміннями та навичками та розвитку творчих здібностей; стимулює інтелектуальний розвиток майбутніх учителів, становлення професійно-педагогічних суб'єкт-суб'єктних відносин.